

9.

Plânlı Dönemde Tuz Üretiminde Gelişmeler

Tuz üretimine ilişkin plânlamanın ne ölçüde gerçekleştiğini görmek yararlı olacaktır.

Birinci, ikinci ve üçüncü beşyillik plânlarda tuzla ilgili verilen değerler arasındaki tutarsızlık genel olarak (1) tuzun gereğince önemsenmediğini, (11) tuzla ilgili çalışmaların yeterince yapılmadığını vurgulamaktadır. En sonuncusu ve doğruya en yakını olması açısından üçüncü beşyillik plân'ı esas aldık.

t1962	Plân Hedefi	Gerçekleşme
445.750	930.000	644.703

Tekel Genel Müdürlüğü'nün «1971 Bilançosu» adlı yayınında 1962 gerçek üretim değeri 445.750 ton değil, 546.500 ton olarak görülmektedir. Biz daha sağlıklı olması gerektiği açısından Tekel Genel Müdürlüğü'nün değerini kabul ediyoruz.

Tuz'a ikinci kez planlamanın «Madencilik» bölümünde rastlıyoruz. Metal dışı maddeler içinde yer alması nedeniyle bu kez

1962	Plân Hedefi	Gerçekleşme
546.500	—	637.300

Bu bölümde verilen değerler Tekel Genel Müdürlüğü'nün «1971 Bilançosu» yayınındaki değerlerle eşdeğerdir. İlginç olanı, aynı hammaddenin hem «Kimya Sanayi» hem de «Madencilik Sektörü» içinde incelenmesi, ancak verilen değerler arasında küçümsenemeyecek bir çelişkinin varlığıdır. «Kimya sanayi» ile ilgili planlamada birinci

Tuz konusuna ilk kez plânlamanın «Kimya Sanayi» bölümünde rastlıyoruz. Kimya sektörünün önemli girdilerinden olması nedeniyle; bu sanayi içinde değerlendirilmesi düşüncesi ile hareket edilmiş olsa gerek. Ancak i'erde bu bölümden yapacağımız alıntılardan tuzun unutulmuş olduğunu göreceğiz.

«Plânlı dönemde Kimya sanayi üretiminde gelişmeler» tablosunda tuzla ilişkin 1. Beşyillik Plân'a ait gelişmeyi özetleyen değerler şöyledir :

Birinci Plan Yıllık ortalama artış, yüzde
7.6

bu sanayi içinde değerlendirilmesi düşüncesi ile hareket edilmiş olsa gerek. Ancak kimya'da olduğu gibi bu bölümde de unutulmuş olduğunu yine bu bölümden yapacağımız alıntılardan anlıyacağız.

«Planlı Dönemde Madencilik Sektörü Üretiminde Gelişmeler» tablosunda 1. Beşyillik planın tuz'la ilgili gelişmeyi özetleyen değerleri şöyledir.

Birinci Plan Yıllık, Ortalama artış, yüzde
3.1

beşyillik planda ortalama artış % 7.6 olurken, Madencilik Sektörü ile ilgili Plan'lama da ise bu değer % 3.1 olmaktadır.

Değerler arasındaki tutarsızlıklar yine aynı tablolarda, II. Beşyillik planla ilgili gelişmeyi özetleyen değerler arasında devam etmektedir, şöyleki; Kimya sanayi ile ilgili tabloda;

1972	İkinci plan yıllık ortalama artış, yüzde
Plân Hedefi	Gerçekleşme tahmini
740.000	720.000
	2.2
Plan Hedefi	Gerçekleşme tahmini
—	660.000
	0.7

olan bu değerler Madencilik Sektörü ile ilgili tabloda ise;

dir. 1972 yılı gerçek tuz üretiminin 623.900 ton olduğu gözönünde tutulursa gerçekleşme tahmini ile ilgili verilen değer tahmininde Madencilik Sektörünün daha tutarlı olduğu görülmektedir. Gerçek değer 623.900 olunca yıllık ortalama artış % 0.7 den daha düşük, % 0.4-olur.

(Gerek planlama çalışmalarında gerekse kendi hesaplarımızda yıllık ortalama yüzde artışları «Yıllık ve Beşyillik gelişmeler için Çevirme Tabloları»™ kullandık.) Doğrusal artışlarda ya da doğrusal azalmalarda doğru sonuçlar veren bu çevirme tabloları örneğin tuzla ilgili gelişmelerde doğru sonuçlar vermesi şüphelidir.

Çünkü tuz üretimi daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi doğrusal değil, düzensizdir, örneğin; ikinci beşyillik planın içerdiği yıllara ait üretim değerleri şöyledir :

1968 —	565.300	Ton
1969 —	567.600	-
1970 —	647.800	»
1971 —	536.200	»
1972 —	623.900	»

Hemen hemen aynı düzeyde kabul edilebilir değerlerdir. Burada % 0.4 lük bir artıştan bile söz edilemeyeceği ortadadır.

Yıllık ortalama artışlar üzerinde bu denli önemle duruşumuz boşuna değildir. Yıllık ortalama artış yüzdesinin yanlış getirilmesi tuza ilişkin;

- (I) Hedef saptanmasında,
- (II) Yatırımların saptanmasında,
- (III) Ve tedbirlerin saptanmasında

Yanlış değerlendirmeleri de beraberinde taşıması sonucunu doğurur. Tuzu ele a-

lan her iki sanayi sektörü için de durum aynıdır. Tuzu önemli bir girdi olması açısından bünyesinde değerlendiren Kimya Sektörü; soda, sudkostik v.b. gibi üretim dallarında yanlış değerlendirmelere gidebilir, öte yandan, metal dışı maden olduğu için, Maden Sektörü de tuzun kimya sanayii ile olan çok önemli ilişkisini gözönünde tutmayarak tuza gerekli önemi vermiyebilir. Ki bu kuşkuumuz, üçüncü beşyillik plân'ın incelenmesinde doğrulanmaktadır, özetle diyeceğimiz : Plânlı dönem öncesi tuz üretimindeki düzensizlik Plânlı dönemde de süregitmiştir. Yapılan plânlamalar tuz üretiminde bir gelişme sağlayamamıştır.

Gerekli atılımların sağlanamaması .hahlinde de aynı düzensizliğin sürgit gitmesi önlenemeyecektir. Ve bu gerekli atılımlar III. beşyillik planda da saptanmamıştır, önce tuz üretiminin planlamasının kimya sektörünce yapıldığını varsayarak sorunu plandan alıntılar yaparak çözümlenmeye çalışalım.

« ..Kimya sanayi, (I) Doğal kaynakların geliştirilmesi, ve değerlendirilmesi, (II) Ara malı üreten ve pek çok sektörü ürün veren sanayi dalı olması (III) teknolojinin gelişmesinde etkili olması, dolayısıyla (IV) sanayileşme ile olan sıkı ilişkisi nedeniyle öncelikle geliştirilecek sektörler arasındadır ».(6)...

« ..ancak, .sanayileşme için gerekli olan ve 'ağır kimya sanayi' diye adlandırılacak ana tesisler; talebi tarh olarak karşılayabilecek büyüklükte değildir» (7).

« ..Uzun dönemde, yukarıda belirtilen nitelik ve olanaklarda gözönüne alınarak öncelikle temel kimyasal madde sanayilerinin ve büyük organik ve inorganik

kimya komplekslerinin kurulması hedef alınmaktadır » (8).....

«Soda ve sudkostik gibi kimyasal maddeler ve boyar madde tesislerinin kurulması ve tevsirleri önemli ölçüde ithal ikamesi sağlayacak bor bileşikleri de, sentetik elyaflarda ve ilaçlarda aynı zamanda ihracata dönük üretimleri öngören yatırımlar gerçekleştirilecektir » (9).....

Birbirini bütünleyen alıntıları ardarda koyduk. Yapılan değerlendirme ve sonuçlara itiraz söz konusu değildir. Ancak başta dediğimiz gibi gerek kimya sanayi'nin bir açıdan önemli bir girdisi olması yönünden gerekse'de üretim sürecinin kimyasal niteliğinin varlığı nedeniyle bu sektörde planlanan tuz üretimimizin son alınıtıda söz konusu edilmemesi dikkatimizi çekti. Bir ton Sodyum hidroksit (Sudkostik) için ortalama 1.5-1.9 ton; Sodyum (Soda) karbonat için ortalama 1.8 ton tuz gerekliliği demek istediğimizin somut kanıtıdır. Soda ve sudkostik'i üretiyim derken bu sanyilerle ilgili girdiyi (tuzu) dışarıdan alma durumuna düşmemiz şapka'yı ters giymeye benzeyebilir. Sorunun önemini, tuzdan elde edilen birincil ve ikincil ürünleri sıralamakla (tekrar olsada yararlı olacaktır.) daha da somutlaştırabiliriz. Tuz'dan belli başlı; (I) Soda (II) Sudkostik ve (III) Klor üretilir. Birincil olan bu ürünler pek çok kimyasal ikincil ürünlere girdi yani ara mal olmaktadır. Örneğin; «Sodyum hidroksit (Sudkostik; Sabun, ilaç, viskäsrayon ve beyazlatma çözeltilerinin hazırlanmasında, petrol rafinasyon işleminde ve alimüna üretiminde kullanılmaktadır. Soda; çam endüstrisinin temel ana maddesi olup ayrıca tekstil ve kağıt endüstrisinde demirden başka bazı madenlerin izabesinde bazı sabun, su yumuşatıcıları ve temizleyicilerin hazırlanmasında sarfedilmektedir » (10).....

(6), (7), (8), (9), (12), (13) —Yeni Strateji ve Kalkınma Planı - Üçüncü BEŞYIL (1973 - 1977) - Kimya Sanayii, S. 393

« Klorun çok sayıda kullanma yeri mevcut olup en önemli kullanma sahaları klorlu 'solventJer' PVC, brom ve yakıtın oktan değerini arttırmada kullanılan kurşun tetra etilen hazırlanması için etil klorür bileşimleridir » (11).....

Ve daha başka birçok ürünlerin elde edilmesinde kullanılan tuzdan elde edilen birincil ve ikincil ürünler .....

Şimdide «Kimya sanayi» planlamasında nelerin yapılması ve hangi alanlara yatırımların gerçekleştirileceğini yine alıntılarla aktaralım;

« örneğin...soda ve sodyum bikarbonat, sodkostik, sodyum perborat, elyef ve iplik tesisleri, boyar maddeler, reyon, viskon, kibrit, tıbbi ilaçlar tesislerinin devreye girmesi ile boraks ve borik asit tesislerinin tevsii bunlar arasındadır » .....

« 1973-1974 dönemi içinde kimya sektörüne yapılacak toplam yatırım 3850 milyon TL sına ulaşacak ve bu yatırımla başlıca boraks, borit asit, sudkostik, suni ve sentetik elyaf ve iplik, soda, boyar maddeler ile ilaç aktif maddeleri için yeni tesisler ve tevsiler gerçekleştirilecektir » .....

« Kimya sânayinde hem ithal ikamesi sağlayan hem de ihracata dönük optimum kapasiteli yatırımların gerçekleştirilmesi esas alınacaktır. Bu nedenle özellikle soda, sudkostik sodyum perborat matbaa mürekkepleri gibi mallarda taleplerin tamamen yurtiçi üretemle karşılanmasını sağlamak; bor bileşikleri ile sentetik elyaf ve iplik gibi mallarda ihracatın artırılmasına çalışılacaktır ...» (14)....

(10), (11) — Assoc. Prof. Dr. Zeki M. Doğan - İngiltere'de Tuz Üretim ve Tüketimi Madencilik Dergisi Mayıs 1974 Sayısı.

Görüldüğü gibi genel değerlendirmede olduğu gibi nelerin yapılacağı ve nelere yatırımın yönlendirileceği sorununda tuza ilişkin bir cümleye raslıyamıyoruz.

Özcesi; kendi yapısı içinde değerlendirilmesine ve üretim tahminlerini getirmesine rağmen tuz «Kimya sanayi» bölümünde ya önemsenmemiş yada gözden kaçmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi gündemine aldığı tuzu bu kez Maden sanayi bölümünde arayalım. Bakalım bu bölüm soruna nasıl yaklaşmış. İlk paragrafı olduğu gibi raya alıyoruz :

«... Ham petrol ve diğer madenlerin aranma, işletme ve her türlü cevher zenginleştirme işlemleri madencilik sektörü kapsamında bulunmaktadır ».(15) ..

Tuz bu tanım içinde yer aldığına göre değerlendirme de bu bölümün gündemine girmiş varsayıyor ve alıntılara devam ediyoruz;

« Metal dışı madenler ise, sanayileşmenin gerektirdiği çok çeşitli yeni mineralleri kapsamaktadır. Bunlara kamu olarak önem verilmesi ve özellikle ihracata dönük gelişme projelerinin uygulanması gerekli görülmektedir. Bunlardan özellikle bor tuzları manyezit ve mermer kaynaklarının ihracata dönük olarak geliştirilmesi öngörülmektedir ».(16) ..

« Metal dışı maden talebinin yerli kaynaklardan karşılanması....» (17)

« Üçüncü plan döneminde ihracat, özellikle, metal dışı madenlere yönelecektir..... Bor tuzları, sinter manyezit, krom, tungsten ve mermer ihraç edilecek başlıca madenler olacaktır ».(18) ..

« İhracat ve yerli sanayi talebine bağlı olarak metal dışı madenlerden bor tuzları, fosfat, pirit, asbest, bentonit (aktif olmayan), mermer ve dolomit de önemli üretim artışları görülmüştür »..... (19)

« Metal dışı madenlerde fosfat, bor tuzları ve manyezit önemli yatırımlar gerektirmektedir ».(20) ..

(14) — Yeni Strateji ve Kalkınma Planı - ÜÇÜNCÜ BEŞ YIL (1973-1977)-Kimya Sanayii, S. 393.

Belli başlı metal dışı madenlerde rastlayamadığımız tuza belki yapılacak yatırımlar bölümünde rastlarız umuduyla baktık. Belli başlı on üç bölümlük alanda yoğunlaşacak olan yatırımlar içinde de tuzu görmedik. «İlkeler ve Tedbirler» bölümünde Kamu kuruluşları ile ilgili öngörüler içinde tuzu işleyen Tekel Genel Müdürlüğü'ne ilişkin bir tek cümleye rastlayamadık.

Bütün bu çözümlmelerden çıkardığımız sonucu; halk arasındaki bir deyimle vurguluyabiliriz. Tuz iki cami arasında bina-maz kalmıştır.

Tuzla ilgili talep ve üretim tahminleri değerlerinin irdelenmesi daha ilginç sonuçlar getirecektir.

««Kimya Sanayi» bölümünde talep tahmini olarak üçüncü beşyillik plan dönemi sonunda 1.700.000 olarak saptanmıştır. Talep tahmini bu olunca ve 1972 tuz üretim değeri 720.000 ton alınca üçüncü plan yıllık ortalama artış % 18.8 olmaktadır. (Yapılan talep tahmini üretim tahmini ile özdeşdir. Üçüncü beşyillik plan dönemi sonunda üretim tahmini 1700000 olarak saptanmıştır. Bu plan döneminde tuz ihracatının öngörülmediği anlamına gelmektedir.)

Gerçekte bu % 18.8 değeri, 1972 gerçek üretim değeri olan 623.900 ton değeri göz önüne alınırsa % 22.2 ye çıkmaktadır.

Birinci beşyillik planda % 3.1, ikinci beşyillik planda % 0.4 olan yıllık gerçek ortalama artış yüzdeleri üçüncü beşyillik planda % 22.2 ye yükselmektedir.

Böylesi büyük bir artışın sağlanabilmesi, büyük yatırımlar gerektirirken, yatırımlar bahsinde sözkonusu edilmemesi ve programa alınmaması üçüncü beşyillik plan döneminde tuz ithalatını doğuracaktır.

Türkiye tuz potansiyeli de gözönünde tutulursa tuz ithalatının doğması tuz deriyası içinde tuzsuz kalma anlamına gelecektir. Bir başka deyişle geri bıraktırmış bir ülke olarak, emperyalist ülkelerce hammadde deposu olarak görülen ülkemiz tuzu dışarıdan getirme durumuna düşecektir.

(15), (16), (17), (18), (19), (20) — Yeni Strateji ve Kalkınma Planı - ÜÇÜNCÜ BEŞ YIL (1973-1977) Madencilik, S. 269.